

درس تفسیر استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: سوره بقره
 موضوع جزئی: آیه ۴۰ _ بخش دوم «أوفوا بعهدی...» _ پیمان های
 بنی اسرائیل _ پیمان های عمومی و اختصاصی _
 معنای عهد بنی اسرائیل در آیه
 تاریخ: ۱۷ آبان ۱۴۰۰
 مصادف با: ۲ ربیع الثانی ۱۴۴۳
 جلسه: ۱۲

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَاللَعْنُ عَلَى اَعْدَائِهِمْ اَجْمَعِينَ﴾

خلاصه جلسه گذشته

در مورد آیه ۴۰ سوره بقره عرض کردیم سه بخش وجود دارد. بخش اول مورد بحث و بررسی قرار گرفت. در بخش دوم اشاره ای کردیم به اینکه دو رکن اصلی در این بخش وجود دارد، یکی وفای بنی اسرائیل به عهد خودشان و یکی هم وفای خداوند به عهدش است. این دو مطلب اصلی است، عهد بین بنی اسرائیل و به دنبال آن وفای آن‌ها و نیز عهد خداوند و وفای خداوند به عهدش.

پیمان های بنی اسرائیل

فرمود: «وَأَوْفُوا بِعَهْدِي»، وفا کنید به عهد من. یعنی آن عهد و پیمانی که شما با من داشتید، چون آن‌ها را مخاطب قرار میدهد و از آن‌ها می‌خواهد که به عهد خود وفا کنند. سوال این است که عهد، پیمان و میثاق بنی اسرائیل چه بوده. قبل از اینکه عهد آن‌ها در اینجا به خصوص معلوم شود، اشاره ای کلی به عهد و میثاق های بنی اسرائیل داشته باشیم بد نیست. در قرآن به طور کلی به دو نوع عهد و پیمان بنی اسرائیل اشاره می‌کند: یکی عهد و پیمان عمومی و دیگری عهد و پیمان اختصاصی.

الف) پیمان های عمومی

آن‌ها عهد و پیمانی که با خداوند داشتند. آن عهد عمومی که شامل همه بنی اسرائیل بود و به استناد برخی از آیات قرآن چند نمونه آن را ذکر می‌کنم، عبارتند از مسئله توحید، مسئله ایمان به انبیاء و فرستادگان خداوند و تعظیم آن‌ها، رعایت حال مساکین و یتیمان، احسان به والدین و ارحام، نیکو سخن گفتن، اقامه نماز، اعطای زکات، قرض دادن، پرهیز از خون ریزی، باقی ماندن در دیار و مواردی از این قبیل.

۱. «وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَآ تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ»، «میفرماید زمانی که پیمان گرفتیم خون ریزی نکنید و از دیارتان خارج نشوید.

۱. سوره بقره، آیه ۸۴.

۲. «وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِيًّا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا»^۱. این اشاره به چند عهد و پیمان بنی اسرائیل دارد، یکی مسئله اقامه نماز، ایفاء زکاة، ایمان به رسولان خداوند، قرض دادن.

همچنین در آیه دیگری باز به برخی از این موارد و برخی دیگر از این پیمان ها اشاره می‌کند:

۳. «وَ إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ»^۲.

«و اخذنا میثاق بنی اسرائیل لا تعبّدون الا الله» که به مسئله توحید اشاره دارد.

«و بالوالدین احسانا و ذی القربی و الیتامی و المساکین». که اشاره به احسان به والدین، ذی القربی، مساکین و یتیمان دارد.

«و قولوا للناس حسنا» که اشاره به نیکو سخن گفتن با مردم دارد.

«و اقیموا الصلاة» که اقامه نماز را مطرح کرده.

«و آتوا الزکاة»، در اینجا اعطای زکات را بیان می‌کند.

این‌ها در مجموع فهرستی است از پیمان های عمومی بنی اسرائیل با خداوند تبارک و تعالی. جالب این است که در اکثر این آیات هم اشاره به نقض این پیمان ها و شکستن این عهد ها از سوی بنی اسرائیل دارد. چون در ادامه همین آیه ۸۳

پیمان شکنی در پیمان های عمومی

دارد: «ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ»، یعنی تعداد کمی از شما به این عهد و پیمان ها عمل کردند و در حقیقت اکثرا روی گردان شدند.

در آیه دیگری به روشنی بیشتر از این نقض و پیمان شکنی و عهد شکنی اشاره کرده است. می‌فرماید: «لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنَّا بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ»^۳. یک گروه رسولان را تکذیب کردند و گروهی هم آن‌ها را کشتند. این آیه اشاره به نقض پیمان ایمان به رسول خداوند و انبیاء الهی است و طبیعتا آثار و مشکلاتی هم برایشان داشت.

باز در آیه دیگری خداوند تبارک و تعالی به این نقض و پیمان اشاره می‌کند: «فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ»^۴. چون این‌ها پیمان و عهد خودشان را نقض کردند، موجب

۱. سوره مائده، آیه ۱۲.

۲. سوره بقره، آیه ۸۳.

۳. سوره مائده، آیه ۷۰.

۴. سوره مائده، آیه ۱۳.

شد خداوند آن‌ها را لعن کند و قساوت قلب پیدا کنند و سپس به تحریف کلمات الهی و فراموشی بهره خودشان مبتلا شوند.

پس به طور کلی در قرآن از عهد‌ها و پیمان‌ها و میثاق‌هایی که از همه بنی اسرائیل گرفته شده سخن به میان آمده.

(ب) پیمان‌های اختصاصی

علاوه بر این خداوند یک عهد و پیمان اختصاصی هم با گروهی از بنی اسرائیل یعنی عالمان بنی اسرائیل داشته. سخن از آن پیمان هم مطرح است. قهرا پیمانی که به صورت اختصاصی از عالمان بنی اسرائیل می‌گیرد مازاد بر آن چیزی است که از همگان گرفته شده. آن پیمان بیشتر حول بیان حق و عدم کتمان حق است. در آیاتی از قرآن به این مسئله اشاره کرده است که حق را بگویند و آن را کتمان نکنید. باز نقض همین پیمان هم در قرآن اشاره شده. یعنی هم عموم بنی اسرائیل عهد و پیمان‌های خود را نقض کردند، هم عالمانشان که عهد و پیمان اختصاصی داشتند، آن‌ها هم آن را نقض کردند.

۱. میفرماید: «وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ». این آیه در مورد علما و دانشمندان نصاری است. اینجا بحث از تبیین حقیقت‌ها برای مردم و عدم کتمان آن برای مردم است. این یک پیمان و عهد اختصاصی است.

۲. سخن گفتن از روی حق، باز یک پیمان و عهد دیگری است که خداوند از آن‌ها گرفته است: «أَلَمْ يَأْخُذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقَ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ». باز اینجا به همان میثاق اشاره می‌کند؛ میثاقی که با دانشمندان اهل کتاب گرفتند این است که «أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ». البته این میثاق و عهد فقط مختص عالمان یهود نیست، عالمان همه ادیان و عالمان اسلامی هم این پیمان را دارند. واقع این است که بعضی از پیمان‌ها برای همه است مخصوصاً عالمان. اینکه جز حق سخن نگویند و کتمان حق نکنند و اینکه به یاری مظلوم بشتابند. اینجا دقیقاً نقض این پیمان از سوی دانشمندان هم مطرح است.

پیمان شکنی در پیمان‌های اختصاصی

میفرماید «فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِيهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ». ^۳ میفرماید این‌ها گرفتار هوا و هوس نفسانی شدند و متاع دنیوی آن‌ها را فریب داد، لذا همه این‌ها با اینکه میدانستند و این عهد و پیمان از آن‌ها گرفته شده بود، در عین حال آن را زیر پا گذاشتند و به آن توجه نکردند.

۱. سوره آل عمران، آیه ۱۸۷.

۲. سوره اعراف، آیه ۱۶۹.

۳. سوره اعراف، آیه ۱۶۹.

سوال:

استاد: خیر، عرض کردم اینجا منظور خصوص دانشمندان یهود و نصاری است.

سوال:

استاد: بله، اما در اینجا دانشمندان یهود و نصاری منظور اند. آن‌ها در حقیقت حاملان کتاب اند، یعنی انبیاء کتاب را برای مردم آوردند و به این‌ها دادند. این عالمان در حقیقت همان که «أوتوا الكتاب» هستند. تعبیر «وَرثُوا الكتاب»، یعنی اینکه گروهی به جای دیگران کتاب را به ارث گرفتند، آن‌ها همان عالمان و دانشمندان اند. در «أوتوا الكتاب» هم منظور همان دانشمندان است.

معنای عهد بنی اسرائیل در آیه

پس به طور کلی در قرآن سخن از عهد و میثاق اختصاصی و عمومی بین بنی اسرائیل و خداوند است. اینجا که میفرماید و أوفوا بعهدی أوف بعهدکم، این مورد بحث قرار گرفته است. این عهدی که خداوند اینجا بیان کرده است، آیا همان عهد عمومی و مشترک است یا عهد اختصاصی؟ این اختلاف وجود دارد. هم مفسرین اهل سنت و هم مفسرین امامیه این اقوال را نقل کرده اند. مثلاً فخر رازی در مورد اینکه منظور از این عهد چیست می‌گوید قولین:

دو احتمال در معنای عهد

الاول أن المراد منه جميع ما أمر الله به من غير تخصيص ببعض التكالیف دون بعض.

القول الثاني أن المراد من هذا العهد ما أثبتته في الكتب المتقدمة من وصف محمد (ص) و أنه سببته علی ما صرح بذلك في سورة المائدة بقوله و إذ أخذ الله میثاق بنی اسرائیل... لاؤكفرون عنکم...^۱

قول دوم این است که منظور از این عهد این است: آنچه که در کتاب‌های آسمانی قبل (تورات و انجیل) درباره محمد (ص) بیان شده و او را توصیف کردند و اینکه در آینده پیامبری با این مشخصات خواهد آمد.

این دو قول وجود دارد و بزرگان ما هم مانند شیخ طوسی در تبیان،^۲ طبرسی در مجمع البیان،^۳ حتی اقوال بیشتری را نقل کرده اند. به هر حال این اختلاف وجود دارد که منظور از این عهد چیست. بر اساس دو احتمال اصلی می‌توانیم بگوییم

که آیه اشاره به همان پیمان عمومی دارد، یا به همین پیمان اختصاصی اشاره می‌کند؟

اینجا کدام یک از این دو را ما می‌توانیم ترجیح دهیم؟ مرحوم شیخ طوسی و طبرسی می‌گویند اینجا همان پیمان اختصاصی منظور است. یعنی آن بشارت‌هایی است که در تورات درباره بعثت پیامبر بوده و بنی اسرائیل پیمان بسته بودند که به چنین پیامبری ایمان بیاورند.

۱. تفسیر کبیر، ج ۲، ص ۳۴.

۲. تبیان، ج ۱، ص ۱۸۳.

۳. مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۰۸.

اما برخی بر خلاف آن دو معتقدند همه تکالیف، مقررات و وظایفی که خداوند بر عهده بنی اسرائیل گذشته را شامل میشود.
«والحمد لله رب العالمین»